

Голові Спеціалізованої вченої ради Д 26.718.03
Національного інституту стратегічних досліджень
доктору політичних наук
ДУБОВУ Д. В.

ВІДГУК

*офіційного опонента на дисертацію Саган Ольги Володимирівни
«Протидія медіа-інформаційному тероризму як питання національної
безпеки України», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук за спеціальністю 21.01.01 – основи національної безпеки
держави (політичні науки)*

Актуальність теми дисертаційної роботи

Із актуалізацією уваги до поширення дезінформації та впливові агресивної пропаганди на інформаційний простір України останнім часом увага теоретиків і практиків інформаційної політики загубила із фокусу проблему медіатероризму як елемента національної безпеки. Натомість, Україна перебуває на такому етапі розвитку державних інституцій силового та цивільного блоків, що втрата контролю за цим сегментом, навіть периферійного, несе у собі потенційну загрозу захищеності нашої держави. Тому пропонуване дисертаційне дослідження, у теоретичному сенсі першочергово, надолужує прогалини у справі протидії медіатероризмові. Такий висновок робимо перш за все тому, що в оприлюдненій науковій розвідці, на наш погляд, присутня низка узагальнень і положень, які заслуговують на увагу науковців, а також практиків безпекової справи. Саме вони обґрунтовують й ставлять поза сумнівом її *актуальність*.

По-перше, у теоретично-концептуальному блоці роботи розкрито низку чинників, які сьогодні визначають картину змін у способах мислення сучасної людини. Головними серед них є: доступність до будь-якого інформаційного продукту, що стало результатом розвитку інформаційних технологій; символізація світогляду сучасної людини та її відкритість новим

ідеям, що циркулюють глобальним інфопростором та спричиняють кризу національно-культурної ідентичності; формально-споживацький підхід до освіти, який сьогодні домінує в Україні й світі, перетворивши її на різновид послуги, що не сприяє формуванню людської особистості та відповідального громадяни; криза сучасного світопорядку як результату шаблонного просування цінностей західних демократій до простору інших культурних традицій, сприяла зміцненню світового терористичного руху як асиметричної відповіді мешканців низки держав. Першочергово мовиться про країни Північної Африки і Близького Сходу, – країни ісламського світу, які й визначили сучасну суть тероризму, новим рівнем якого став так званий «кіберджихад».

Ступінь обґрунтованості й достовірність основних наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Слід погодитися із тим узагальненням автора, що переваги інформаційного способу життя на певному етапі врешті почали демонструвати свою протилежність: нові медіа перетворилися на чинник трансформації психіки людини, яка, перебуваючи у полікультурному середовищі, почала втрачати свою культурну ідентичність і спроможність орієнтуватися у зростаючому потоці інформації (С. 14).

Обґрунтованим є наголос автора на механізмові «орієнтаційної відповіді» (С. 29), яка спостерігається, тільки то ми отримуємо нову каналами комунікації ідею або інформацію. Це, на наш погляд, корелює з іншим інструментом інформаційного впливу – рефлексивним управлінням, що набув широкого поширення у наукових розвідках останнім часом і використовується для оцінки подій та намірів у безпековому сенсі.

Не обходить увагу автор і ключові дискусійні питання зі сфери інформаційного протиборства та інструментів, які тут застосовуються державами, що ведуть агресивну зовнішню політику з використанням гібридних методів. Дослідниця у цьому контексті робить власний висновок, зауважуючи, що сьогодні «постправа» хоча і кваліфікується як окремий

феноменом політичної культури XXI століття, все ж вона як продукт медіакультури і практичної політики має право вважатися інструментом і пропаганди, і медіа-інформаційного тероризму (С. 36).

Ті розділи роботи, де автор оглядає та аналізує теоретико-концептуальні засади явищ постмодерного суспільства, містять посилання на історичний період, коли інформаційна революція 60-90 років XX століття і світова система комунікації як її результат сприяли формуванню більш відкритих суспільств і глобальної мережевої спільноти. Вона нав'язала своє світобачення й почала жити за своїми правилами і ціннісними орієнтаціями (С. 37).

Грунтовно та з авторським підходом розглянуто національні практики протистояння медіа-інформаційному тероризму у Франції, Німеччині, Іспанії та Великій Британії п.п. 2.1. Саме ця частина носить помітно прикладний характер і може бути застосована під час діяльності тих державних підрозділів у сфері національної безпеки й оборони, які покликані забезпечити інформаційний суверенітет України, зокрема, мовиться про Міжнародний центр протидії дезінформації, що створено при РНБО України.

У авторському тлумаченні *поняття «медіа-інформаційний тероризм»* дослідниця виходить з тієї позиції, що його слід розуміти як наслідок зміни парадигми інформаційної комунікації між терористами і ЗМІ, яка відбулася у 90-х роках минулого століття. Мовиться про те, що формат відносин «тероризм для ЗМІ», який був характерним для ери «традиційних» медіа, де вони відігравали роль головного інструменту-каналу комунікації, трансформувався у формат «ЗМІ як інструмент медіа-тероризму». Відтоді традиційні актори мас-медійного простору, такі як радіо, телебачення і друк, перестали сприйматися терористичними структурами як доміант-канали передачі інформації. Їх замінив Інтернет і соціальні мережі, можливості яких гнучко та оперативно опанували спеціалізовані терористичні підрозділи. За нових умов терористи не довіряють журналістам і власноруч (точніше, на

власний розсуд) формують зміст своїх повідомлень, окреслюють цільові аудиторії, завдання і цілі інфоакцій. За такого підходу феномен *інформації як способу* впливу шляхом інформаційної комунікації (*аутопойезісна концепція* Умберто Матурани, Франциско Варели, Нікласа Лумана, *аутопойезіс - відтворення*) на масову свідомість слід розглядати як мистецтво терористів впливати на когнітивно-поведінкову сферу аудиторії, а з її частини – рекрутувати послідовників.

Отже, у авторському визначенні «*медіа-інформаційного тероризму*» (п.п. 1.2) медіа виступають інструментом, а інформація – засобом переформатування ідентичності людської особистості, який активно використовують терористичні угруповання. Таким чином, об'єктом дії терористів є знаково-символьна інфраструктура людини і певного суспільства, а метою, яка носить політичний характер, – соціальна деструкція і ухвалення владою потрібних для терористів помилкових політичних рішень, хаотизація суспільного буття. Таке визначення медіа-інформаційного тероризму, з одного боку, може розглядатися як окремий феномен в системі розширеного підходу до аналізу терористичної діяльності, який застосовується у США і країнах ЄС, і який націлений на ідентифікацію тероризму у кіберсфері. З іншого, запропоноване визначення більш чітко відображає гуманітарну складову політологічного і філософського аспекту питання у ланцюгу «медіа й інформація (комунікація)» та змістовне наповнення «відкаліброваним» контентом тих каналів, способів і цілей, що використовуються терористами для інформаційних атак на таку чутливу одиницю соціально-політичного процесу, якою є людина.

Слід сказати, що онтологічний аспект цього питання автором простежується шляхом аналізу праць теоретиків інформаційного суспільства (п.п. 1.1); описом технології діяльності медіа-терористів в соціальних мережах (п.п. 2.1); тлумаченням таких суміжних понять як інформаційна війна, «м'яка сила», стратегія непрямих дій (п.п. 1.3); дослідженням практик і технологій протидії інформаційному тероризму в країнах Європи, які

віднесені до найбільш тероронебезпечних – Велика Британія, Франція, Іспанія, Німеччина та Російська Федерація (п.п. 2.2).

Авторське розкриття концепції медіа-інформаційного тероризму знаходить своє подовження в обґрунтовані пропозицій з побудови національної стратегії України з протидії цій загрозі (про що докладно йдеться у Розділі 3). Саган О.В. зауважує, що у політиці блокування медіа-інформаційному тероризму існує правовий і психологічний підходи. Доцільність і ефективність їх застосування у цій багатофакторній справі носить інструментальний (*право-заборона, покарання*) і оціночний (*психологія-психічний стан людини*) характер. У суспільстві індивідів та вільного доступу до інформації, що культивує сучасна інформаційна культура, це не досягає належного результату. Потрібна більш загальна антропоплатформа, яка формує людську індивідуальність на рівні перших кроків соціалізації – школа, університет і перші роки самостійного життя. Нею є когнітивна сфера – сфера знань, переконань, оцінок. У цій сфері консолідується інтереси людини, інтереси суспільства та інтереси держави. Ця сфера стимулює людину до певних вчинків на рівні свідомих і моральних (*традиція*) переконань і рішень. У такій конструкції право стоїть на сторожі певних норм, а психологія як соціальний індикатор-барометр визначає стан тривоги. Авторський когнітивно-поведінковий підхід пропонує цю проблему раціоналізувати на рівні певного знання (через предметну сферу в школах і ЗВО), комунікативних технологій і заходів держави та інституцій, які покликані здійснювати протидію проявам медіа-інформаційного тероризму. Він (підхід) враховує поліморфність інформаційного суспільства і ризику, яке воно несе для індивіда. Автором пропонується шість напрямів консолідованих зусиль для структур і державних інститутів, які наповнені інформаційною, пізнавальною й освітньою складовими (п.п. 3.3).

Практичне значення дисертаційної роботи

У цьому аспекті слід зазначити наступне: пропозиції автора щодо удосконалення заходів з реалізації Стратегії національної безпеки України,

Доктрини інформаційної безпеки, Доктрини кібербезпеки та систематизації діяльності структур і державних інститутів з протидії медіа-інформаційного тероризму формуються з урахуванням позитивного досвіду й прорахунків безпекових підрозділів тих держав, які потрапили у поле зору дослідниці. Наголошується, що їх успіхи досягнуто завдяки впровадженню національних стратегій протидії тероризму, відповідних планів (програм) та синергії зусиль силових структур, сфери освіти та громадянського суспільства. Причинами невдач є провал національних стратегій щодо інтеграції молоді з лав емігрантів до соціокультурного простору країн перебування. Ще однією причиною стали прояви у цих країнах застарілих проблем правого і лівого радикалізму (Німеччина, Іспанія) та сепаратизму (Велика Британія, Іспанія, Франція). Ці появи часто стимулюються ззовні, третіми країнами, які зацікавлені у дестабілізації та просуванні власних інтересів. Досвід цих країн пропонується врахувати у локальних стратегіях антитерористичної діяльності Міністерства цифрової трансформації, Міністерства освіти і науки, Міністерства культури та інформаційної політики, Національної ради з питань телебачення і радіомовлення та структур громадянського суспільства. Оригінальною ідеєю автора є пропозиція щодо створення при Антитерористичному центрі СБУ *Ради інтегрованих ініціатив*, яка взяла б на себе місію координатора діяльності вищезазначених структур та сприяла б розробленню «Національної програми протидії медіа-інформаційному тероризму» (п.п. 3.2; 3.3). Чинником, що може вплинути на виконання цього проекту, є те, що особливістю наявного законодавства є факт, що проблема медіа-інформаційного тероризму не кваліфікується як спеціальне питання в системі національної й інформаційної безпеки країни.

Ідеї, наукові результати, висновки та розробки, викладені в дисертаційній роботі, отримано автором самостійно. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органів сектору безпеки, освітніх та наукових закладах, під час розробки нормативно-правових документів у сфері реалізації політики інформаційної

безпеки; у подальших наукових дослідженнях проблем інформаційного суспільства. Пропоноване дослідження – добра теоретична й методологічна основа для підготовки навчальних посібників, підготовки навчальних робочих програм для закладів ЗВО, де готують фахівців з міжнародних комунікацій та сектору безпеки.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Виходячи з ґрунтовності поданої на розгляд наукової роботи, слід наголосити, що зауваження виглядають скоріш як певні пропозиції автору, орієнтири для подальших досліджень і елемент наукової дискусії. Варто вказати на ті позиції, врахування яких могло б, на наш погляд, удосконалити зміст дисертаційного дослідження.

1. Перший розділ роботи можна було б дещо скоротити і систематизувати. Він виглядає ґрунтовним і водночас дещо перевантаженим концепція та авторським теоріями, частину з яких можна було об'єднати у кластери і у такий спосіб узагальнити. Першочергово, це стосується п.п. 1.1 і в п.п. 1.2. До прикладу, аналіз праць А. Тоффлера знаходимо у кількох зазначених розділах, що спричинює розфокусування основної лінії в оцінці важливості робіт класика для досліджуваної проблематики.

2. Дослідження виграло б, якщо б авторка хоча б на рівні окремих римарок (у порівнянні) відобразила специфіку прояву медіа-тероризму в традиційних ЗМІ: телебаченні, друці, інформаційних агенціях, створених терористичним угрупованнями тощо. Наприклад, це могло б стосуватися потенційної теророгенності інформаційного простору України під час політичних кампаній.

3. У дослідженні можна було б показати інформаційно-комунікативні технології, які були застосовані Росією під час підвищення рівня сепаратистських настроїв в Криму і на Донбасі до їх тимчасової анексії та окупації (Розділ 3).

4. Потребує додаткового обґрунтування теза, що прихованим ресурсом медіа-інформаційного тероризму, який пропонується дослідницею

розглядати як «м'яку» контрсилу, користуються провідні світові гравці, великі національні й транснаціональні компанії, терористичні угруповання, кримінальні структури і навіть окремі особистості (С.64).

5. У дослідженні автор послуговується таким терміном як «медіавійна», поруч подаючи його (судячи з відкритих дужок) повний змістовний синонім «медіа-інформаційний тероризм». Проте до застосування такого тандему ми не знаходимо його обґрунтування чи воно губиться серед надмірно перевантаженого першого розділу (С. 77).

6. Третій розділ (висновки до нього С. 189 – 194), де йдеться, зокрема про співпрацю інститутів держави і громадянського суспільства у питаннях протидії медіа-інформаційному тероризму, був би більш практико орієнтованим, якби дослідниця таки вказала актуальні та нагальні шляхи та способи посилення такої взаємодії не лише за нинішніх умов, але на перспективу.

Повнота висвітлення результатів дослідження

Базові положення дисертаційної роботи опубліковано у 13 наукових працях, зокрема 4 статтях у наукових фахових виданнях України із політичних наук (у співавторстві не публікувалися, у тому числі 1 – у наукових фахових виданнях іноземними мовами) та 9 тезах за матеріалами міжнародних і національних наукових конференцій. У наукових публікаціях достатньо повно та систематично відображено всі розділи рецензованої дисертації.

Оцінка оформлення дисертації

Поданий рукопис відповідає вимогам до оформлення робіт такого типу, містить всі елементи структури, джерельна база є коректною. Виклад матеріалу послідовний, зміст розкривається від загального до конкретного, авторські гіпотези отримують своє наукове обґрунтування й орієнтовані на практику діяльності інституцій сектору безпеки України.

Зміст автореферату повністю ідентичний основним положенням дисертації. Загалом дисертаційна робота та автореферат написані з

дотриманням наукового стилю викладу, не містять публіцистичності та суб'єктивних емоційних оцінок.

Загальний висновок

За результатами прискіпливого вивчення тексту як *загальний висновок* слід зазначити, що дисертаційна робота Саган Ольги Володимирівни «Протидія медіа-інформаційному тероризму як питання національної безпеки України» відповідає вимогам спеціальності 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки). Робота є завершеною кваліфікованою науковою працею, у якій отримано оригінальні науково обґрунтовані результати. За ними простежується розуміння національної медійної сфери як складової національної безпеки в сучасних гібридних умовах міждержавного протиборства, запропоновано шляхи для практичної реалізації завдань у цій сфері. Основні положення дослідження належним чином викладено у статтях, розміщених у наукових фахових виданнях, та апробовано під час наукових конференцій.

Дисертаційна робота відповідає вимогам п.п. 11, 13, 14, 15 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (з всіма змінами), відповідних нормативних документів МОН України, а її авторка – Саган Ольга Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки).

Офіціальний опонент:

Доктор політичних наук, доцент,

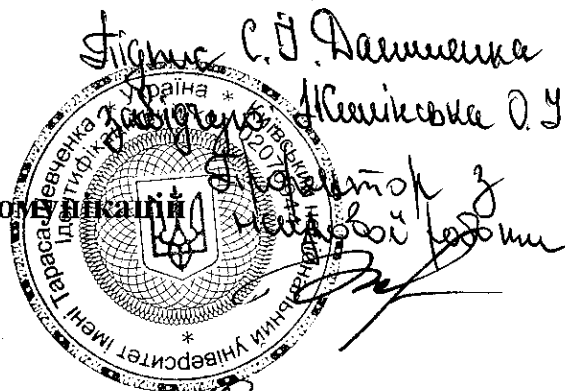
завідувач кафедри міжнародних медіакомунікацій

і комунікативних технологій

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

С.І. Даниленко